

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

ГАВРИЛЮК РОМАН АНДРІЙОВИЧ

**СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ, ЯКІ ПЕРЕЖИЛИ ВТРАТУ ЧЛЕНА
РОДИНИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ**

Спеціальність: 232 «Соціальне забезпечення»

Освітньо-професійна програма «Соціальне забезпечення»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:

ПЕТРОВИЧ ВАЛЕРІЙ СТЕПАНОВИЧ,

кандидат педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 21

засідання кафедри соціальної роботи

та педагогіки вищої школи від 16 травня 2024 р.

Завідувач кафедри

_____ проф. Чернета С.Ю.

ЛУЦЬК 2024

АНОТАЦІЯ

Гаврилук Р. А. Соціальна підтримка сімей, які пережили втрату члена родини внаслідок військових дій. Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»: Спеціальність: 232 «Соціальне забезпечення». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024.

Мета дослідження: визначити теоретичні засади та обґрунтувати шляхи та дієві заходи щодо надання соціальної підтримки сім'ям, які пережили втрату члена родини внаслідок військових дій.

В бакалаврському дослідженні розкрито сутність та чинники соціальної підтримки окремих категорій сімей в часи війни. Проаналізовано проблеми та потреби сім'ям, які пережили втрату члена родини внаслідок військових дій. Охарактеризовано форми та методи роботи з сім'ями, що пережили втрату, які використовуються вітчизняними та зарубіжними соціальними агенціями та сервісними громадськими організаціями.

Другий розділ роботи присвячений висвітленню особливостей соціальної підтримки та соціальної допомоги сім'ям, що втратили члена родини внаслідок війни, який напрацьований в управлінні соціальних служб для сімей, дітей та молоді та департаменті соціальної і ветеранської політики Луцької міської ради. Виходячи з результатів інтерв'ю працівників соціальних служб міста, контент-аналізу нормативних актів, документів та матеріалів сайтів установ, розкрито організаційно-змістове наповнення роботи з сім'ями, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій в Луцькій міській громаді. Запропоновано деякі шляхи та інструменти організації роботи з надання соціальної підтримки сім'ям, які пережили втрату члена родини внаслідок війни.

Ключові слова: соціальна підтримка, втрата, член родини загиблих, соціальний супровід, соціальні виплати.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади надання соціальної підтримки сім'ям, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій	7
1.1. Сутність та чинники соціальної підтримки окремих категорій сімей в часи війни	8
1.2. Аналіз проблем та потреб сімей, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій.....	13
1.3. Форми та методи роботи з сім'ями, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій.....	22
РОЗДІЛ 2. Особливості соціальної підтримки та соціальної допомоги сім'ям, що втратили члена родини внаслідок війни: досвід Луцької міської громади	27
2.1. Організаційно-змістове наповнення роботи з сім'ями, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій в Луцькій міській громаді.....	27
2.2. Деякі шляхи та інструменти організації роботи з надання соціальної підтримки сім'ям, які пережили втрату члена родини внаслідок військових дій.....	38
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45
ДОДАТКИ	50

ВСТУП

Актуальність. Починаючи з 2014 року Україна потерпає від терористичних збройних дій з боку країни-агресора, від яких гинуть військові та цивільне населення, багато родин втрачають своїх синів, чоловіків, батьків, дочок, сестер та матерів. Це, в свою чергу, має безпосередній вплив як на психологічний стан дитини чи дорослої особи, так і відображається на фізичному, соціальному стані людини, що пережила втрату члена родини внаслідок військових дій.

Війна внесла корективи в звичний плин життя, саме тому й ті, хто потребує допомоги, й фахівці, які надають таку допомогу, мають швидко адаптуватися до нових змін та викликів.

Проблему соціально-психологічної підтримки як дорослих, так і дітей, що втратили рідних під час війни в Україні досліджують вчені І. Гітченко, О. Протас, Р. Стевенсон, М. Томчук, М. Яцюк та інші. Над практиками щодо психолого-педагогічного супроводу, соціальної підтримки в умовах воєнних дій та збройних конфліктів, надання соціально-гуманітарної та соціально-психологічної допомоги в Україні працюють такі представники соціальних наук: А. Дуля, Н. Грабчак, Т. Браницька, Л. Матохнюк, О. Мраморнова, Т. Лях, Т. Спіріна, В. Петрович, О. Харченко, О. Шпортун, О. Шумар, Т. Яблонська та багато інших дослідників – науковців і практиків соціальної сфери.

У зв'язку з тим, що кількість сімей, які втрачають близьких внаслідок війни в Україні збільшується, зростає й потреба у наданні їм негайної чи пролонгованої професійної, як психологічної, так і соціально-гуманітарної підтримки. Виходячи з цього ми й обрали відповідну тему бакалаврського дослідження «Соціальна підтримка сімей, які пережили втрату члена родини внаслідок військових дій».

Об'єкт дослідження: соціальна підтримка сімей в умовах військового стану.

Предмет дослідження: особливості змісту, форм та методів соціальної підтримки сімей, які пережили втрату члена родини внаслідок військових дій.

Мета дослідження: визначити теоретичні засади та обґрунтувати шляхи та дієві заходи щодо надання соціальної підтримки сім'ям, які пережили втрату члена родини внаслідок військових дій.

Відповідно до мети, об'єкта й предмета дослідження визначено його **основні завдання**, зокрема:

– визначити сутність та чинники соціальної підтримки сімей, які пережили втрату члена родини внаслідок військових дій;

– окреслити та обґрунтувати коло проблем та потреб сімей, що пережили втрату члена родини;

– проаналізувати використовувані в діяльності соціальних агенцій форми та методи роботи з сім'ями, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій в Україні, опираючись на досвід регіональних соціальних служб;

– запропонувати деякі шляхи та інструменти організації роботи з надання соціальної підтримки сім'ям, які пережили втрату члена родини внаслідок військових дій.

Для вирішення поставлених у дослідженні завдань та досягнення мети було використано такі **методи дослідження**: аналіз та узагальнення опрацьованих наукових матеріалів, порівняння моделей та організаційних форм надання соціальної підтримки цієї категорії сімей, які зустрічаються в діяльності вітчизняних практиків соціальної сфери; метод опитування, використання якого дало нам змогу провести інтерв'ювання фахівців соціальної сфери – соціальних працівників та фахівців соціального захисту населення щодо надання соціальної підтримки сім'ям, що втратили члена родини внаслідок війни в Україні; метод узагальнення, який застосовувався нами для формулювання висновків та рекомендацій;

Практичне значення дослідження полягає в тому, що матеріали бакалаврської роботи можуть бути використані в ході фахової підготовки

здобувачів освіти спеціальностей «Соціальна робота», «Соціальне забезпечення» у ЗВО. Запропоновані методичні рекомендації щодо соціальної роботи з сім'ями, які пережили втрату внаслідок військових дій, можуть стати ефективним інструментарієм діяльності соціальних працівників і фахівців із соціальної роботи у соціальних службах територіальних громад.

Апробація результатів дослідження відбувалися під час виступу на секційному засіданні XV Міжнародної науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (16 травня 2024 р.).

Основні положення та результати дослідження висвітлено у **публікації**: Гаврилюк Р. Соціальна підтримка сімей, які пережили втрату члена родини внаслідок військових дій. *Педагогіка [Текст]* : зб. наук. пр. : матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (16 травня 2024 р.) / за ред. В. З. Антонюка, С. Ю. Чернети та ін.. Луцьк, 2024. С.28-31

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (57 найменувань), двох додатків. Основний зміст викладено на 43 сторінках, повний обсяг роботи – 50 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'ЯМ, ЩО ПЕРЕЖИЛИ ВТРАТУ ЧЛЕНА РОДИНИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ

1.1. Сутність та чинники соціальної підтримки окремих категорій сімей в часи війни

У нашому бакалаврському дослідженні ми будемо оперуватися такими важливими поняттями, як: соціальна підтримка, психосоціальна підтримка, перша психологічна допомога, вразливі групи населення, складні життєві обставини, соціальні послуги та інші.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» (2022), соціальна підтримка – це вид соціальних послуг, що має на меті сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин [32].

Українські науковці О. Безпалько, Г. Лактіонова, І. Зверєва поняття «соціальна підтримка» трактують як: 1) систему заходів суб'єктів соціальної роботи, спрямовану на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом надання їм допомоги чи необхідних видів соціальних послуг; 2) систему заходів, спрямовану на створення умов, що дозволяють забезпечити соціальну захищеність людей [40,с.178].

У свою чергу, представниця юридичної галузі Л. Шумна визначає соціальну підтримку як організаційно-правову форму соціального забезпечення, що полягає в повному або частковому поновленні фізичних осіб або окремих соціальних груп, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, у здатності піклуватися про своє власне життя і брати участь у суспільному житті шляхом безоплатного надання соціальних послуг і матеріальної допомоги в передбачених законодавством формах [52].

В нормативному полі громадського сектору ми зустрічаємо таке трактування терміну «психосоціальна підтримка (ПСП): один зі стратегічних напрямів діяльності Товариства Червоного Хреста України (ТЧХУ), який реалізується з 2014 року. Ця підтримка надається таким категоріям населення

як: люди похилого віку; особи з інвалідністю; багатодітні сім'ї; сім'ї, що опинилися у складних життєвих обставинах (втратили близьких людей, зазнали шкоди здоров'ю, залишилися без майна, вимушено залишили свої домівки тощо); демобілізовані військовослужбовці та члени їх сімей; та інші категорії громадян України. До психосоціальної підтримки входять такі напрями діяльності: перша психологічна допомога та базова психосоціальна підтримка [37]. Також психосоціальна підтримка, як стверджують фахівці ТЧХУ, – це дії, які спрямовані на побудову стійкості окремих індивідуумів, сімей і спільнот з метою зміцнити їх потенціал до відновлення та адаптації. Психосоціальна підтримка дозволяє людям відновитись після наслідків кризових подій та допомагає справитися із такими подіями в майбутньому [35].

Виходячи із вищезазначеного, ми можемо зробити висновок, що соціальна підтримка сімей, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій – це комплекс заходів щодо надання соціальних послуг та психологічної допомоги особам, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій в Україні.

Перша психологічна допомога (ППД) – це набір навичок та знань, які можна використовувати для допомоги людям, що перебувають у стані стресу через вплив кризових подій. Також це «спосіб допомогти людям відчувати спокій, надаючи їм емоційну підтримку» – стверджують фахівці ТЧХУ [19].

В ЗУ «Про соціальні послуги» зазначається, що вразливі групи населення – особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників [32]. Відповідно в цьому законодавчому акті роз'яснено, що «складні життєві обставини (СЖО) – це обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно». А «соціальні послуги – дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, їх подолання, мінімізацію наслідків СЖО» – зазначається у ЗУ «Про соціальні послуги» [33].

Дослідниця Ю. Удовенко зазначає, що «втрата – це позбавлення того, чим

володів; те, що загублено; зникнення когось або чогось. Виокремлюють наступні види втрат залежно від об'єкту втрати: 1) втрата здоров'я як фізичного, так і психічного; 2) втрата близької людини через смерть або розлучення; 3) матеріальні втрати; 4) втрата духовних цінностей, таких як сенс життя, самоповага, гідність, любов, віра.» [47, с. 167]

«Травмуючий досвід під час війни, – на думку вченої А. Лук'яненко, – це все те, що пов'язане із загрозою людському життю. Це всі ті події, що несе за собою війна: повітряні тривоги, тривожні новини, звуки літаків, артилерії, мінометів, ракетні удари, перебування у сховищі під час повітряних тривог. Всі ці події несуть безпосередній вплив на людину, що провокує подальше виникнення, загострення певних соціально-стресових розладів»[54].

В статті «Соціально-стресові розлади в структурі «українського синдрому»» вітчизняні науковці М. Матяш та Л. Худенко зазначають, що соціально-стресові розлади (ССР) – це «психоемоційне перенапруження та психічна дезадаптація, що виникли в останні роки» [16, с. 36].

Ці дослідники наводять такі основні варіанти ССР: психофізіологічні реакції: емоційна напруга, вегетативна дисфункція, декомпенсація особистісних акцентуацій, інсомнія та гіпо- або гіперстенія; психогенні реакції та невротичні розлади: неврастенії, астенія, істерія, депресії та інші розлади; гостра афективно-шокова реакція: затьмарення свідомості, марення, моторна збудливість або загальмованість, псевдодеменція та інші; неврози із домінуванням: патохарактерологічні розлади, депресії, тривожно-фобічні розлади, алкоголізм та наркоманія [16, с.37].

Як показує практика діяльності соціальних служб різної відомчої підпорядкованості, протягом життя людина постійно зустрічається з кризою, яка є своєрідною реакцією особистості на ситуації, що потребує від неї зміни способу життя – життєвого стилю, способу мислення, ставлення до себе, до оточуючих, прийняття сьогодення, навколишнього світу і основних екзистенціальних проблем. Існують різні види криз, а саме психологи й фахівці соціальної сфери виділяють такі з них: сенсу життя, морально-етичні, вікові,

кризи відносин, травматичні кризи та кризи втрати та розлуки [10, с.7;14].

Базуючись на результатах дослідження «Психологічна підтримка сімей під час кризи (на прикладі сімей членів українських ветеранів війни)» Т. Яблонської та Т. Мельничук, можемо констатувати, що зміни в поведінці будь-якого члена сім'ї впливають на всю сім'ю та інших її членів, оскільки між елементами сімейної системи існують динамічні відносини. Сім'ї учасників бойових дій, ветеранів війни та, на жаль, і родини загиблих, переживають ненормативні кризи, які викликані травматичними життєвими подіями. Ненормативні кризи в даній сім'ї характеризуються дисбалансом сімейної системи, а для його корекції необхідна адаптація сім'ї як системи до нової реальності. Ці сім'ї відчують дискомфорт, пов'язаний зі зміною сімейного складу, спілкування та значним емоційним навантаженням (57, с.88-89).

Логіка нашого дослідження вимагає більш детального розгляду криз травматичних та деприваційних, а також їхнього вплив на психіку людини.

Українські дослідники В. Зливков, С. Лукомська, О. Федан зазначають, що депривація (від лат. *deprivatio* – втрата, позбавлення) є психічним станом, який виникає у людей, які тривалий час відчують недостатнє задоволення своїх потреб [10, с.8].

Переживання вищеописаної кризи особистістю, як гострого горя Е. Ліндемманном описується в п'яти складових нормальних реакцій на горе:

- заглибленість в образ померлого;
- ідентифікація з померлим;
- недоброчливість стосовно оточуючих та почуття провини;
- порушення повсякденного ритму життя;
- погіршення самопочуття (проблеми зі сном) [9, с.126].

Кожна людина, що переживає горе, втрату рідного чоловіка, зіштовхується зі своїми емоціями: болем, почуттям провини та втрати, страху - що є природною реакцією психіки на подію. Як зазначає Є. Кюблер-Росс[5] у книзі «Про смерть і вмирання» існує п'ять стадій горя:

Перша стадія – «Заперечення» – «Я не можу в це повірити», «Цього не

може бути!» – саме такими висловами характеризується дана стадія. Під час перебування в даній стадії людина, зазвичай, намагається заспокоїти себе, придушити свої емоції, які незабаром перетворюються на гнів і наступає друга стадія переживання горя.

Друга стадія – «Гнів» – «Я не можу це прийняти!» «Чому саме я! Це несправедливо». Найголовнішим під час проживання цієї стадії є не сперечатися з людиною та не засуджувати людину, а також бути поруч – і тоді ця стадія пройде швидше і безпечніше для всіх.

Третя стадія – «Торг». Ця стадія характеризується надією людини змінити те, що вже трапилося, запобігти, домовитися із собою, Богом, з життям, сподіваючись, що це допоможе.

Четверта стадія – «Депресія» – це стан, коли людина втрачає надії на зміни і впадає у відчай, замикається та не хоче контактувати із навколишнім середовищем, втрачає енергію, відмовляється від прийому їжі тощо. Дана стадія значно ускладнює процес подолання травми, переживання горя, що негативно впливає на фізичний та психологічний стан людини.

П'ята стадія – «Прийняття» характеризується такими твердженнями: «Все буде добре», «Я не можу змінити це, але я можу бути з цим». Стадія «Прийняття» – це коли людині нічого не залишається, як прийняти смерть рідної людини та почати «рухатися», дивитися в майбутнє [5, с. 13].

Проживання людиною втрати члена родини може протікати як «нормальне» горе та як «ускладнене» горе. Відмінність, як зазначає психологиня Л. Рибак [38], полягає у тривалості горювання, інтенсивністю та реакціями на дане горе.

Як зазначає В. Климчук, вплив переживання людиною травматичних подій несе за собою два аспекти: перший – той, що лежить на поверхні руйнівний (це розлади, що пов'язані зі стресом та травмою – найпоширенішими є ГСР – «гострий стресовий розлад» та ПТСР – «посттравматичний стресовий розлад») та у вигляді інших психологічних розладів до яких належить: депресія, панічний розлад, розлади із соматичними симптомами та інші. ПТСР – це

крайня реакція на сильний стресор, що загрожує життю людини. Як зазначають дослідниці А. Козлова та Т. Журавель, ПТСР починає проявлятися у людини через півроку після травмуючої події, але якщо людина постійно переживає стрес пов'язаний з життям на окупованій території під постійними вибухами, чи то постійними сигналами повітряних тривог, тоді даний стресовий розлад може початися раніше [12]. У людини, що має ПТСР може спостерігатися відчуженість, почуття провини за те, що вже відбулося, можуть спостерігатися проблеми з особистим життям, виникненням конфліктів та багато інших реакцій психіки на травматичні події, але яких можна уникнути надавши людині своєчасної психологічної підтримки та безпеки умов життєдіяльності.

Українська дослідниця Л. Петушкова зазначає якими можуть бути реакції дітей на травматичну подію: заглиблення в себе, зацикленість, тривога та фізичні симптоми.

Заглибленість в себе для дитини характеризується недовірою до оточуючих, небажанням проявляти інтерес до будь якої діяльності, закритістю та поглиблення у власні думки, небажанням розмовляти.

Зацикленість у дітей можна помітити, коли дитини програє одну й ту ж саму трагічну ситуацію або ж зображує її на малюнках, що повторюються. Дитина може тривожитися думками про майбутнє, хвилюватися про повторення тривожної події також можливі нічні сні жахів, що теж несуть стрес в життя дитини.

Тривога – це стан, коли у дитини проявляється тривожний стан, що супроводжується проблемами із концентрацією уваги, страхами, нав'язливими поведінковими проявами, безсонням, нестерпністю та дратівливістю.

Фізичні симптоми, які можуть бути реакцією на травматичну подію в житті дитини – це головні болі та біль живота, можливі, затримки реакції. Може здаватися, що, іноді, деякі діти добре справляються зі травматичною подією, але стресовий стан проявляється у них через декілька днів, тижнів або ж місяців [4, с. 41.].

На нашу думку, головним для людини, яка втратила члена родини є

підтримка, якою б вона не була. Це можуть бути обійми, слова підтримки, допомога та розуміння болю людини, що переживає втрату.

Виходячи з вищезазначеного, ми можемо зробити висновок, що для особистості є властивим переживати втрату, горювати та проявляти емоції. Всі емоції несуть значний вплив на психіку людини, в зв'язку з чим вона проживає певні етапи горювання, проявляє різні емоцій та почуття, їй доводиться проживати важкі моменти життя й приймати сьогоднішнє, щоб рухатися далі.

Важливо зазначити, що будь-яка реакція людини, яка зіштовхнулася з війною, має свої переживання, емоції та почуття – і якою б не була реакція людини – це нормальна реакція на ненормальну ситуацію! [41].

Отже, ми проаналізували теоретичні підходи до розуміння чинників соціальної підтримки сімей, які пережили втрату члена родини внаслідок військових дій, та встановили, що такими чинниками є наслідки переживання горя, а саме: травматичні кризи, психотравми, соціально-стресові розлади, ПТСР, гострі хронічні розлади, що мають вплив на фізичний та психологічний стан особистості. Нами також встановлено, що соціальні/соціально-психологічні чинники відображаються на емоційному, фізичному стані дорослої людини та дитини, їхньому самопочутті та специфіці подальшої життєдіяльності.

1.2. Аналіз проблем та потреб сімей, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій

Надання соціальних послуг, соціальної підтримки й допомоги учасникам та учасницям бойових дій, а також членам їхніх сімей, в тому числі й надання соціальної допомоги та підтримки сім'ям, що втратили члена родини внаслідок військових дій, регулюються нормативно-правовими документами, які затверджені на рівні держави. Серед них важливими є: Закони України «Про Збройні Сили України», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про боротьбу з тероризмом» та ряд інших законодавчих та

нормативних документів, наведених нами нижче в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Нормативно-правові документи, що регламентують надання соціальної допомоги та підтримки сім'ям, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій

Назва документу	Регламентовані питання
Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР	Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [13].
Кодекс цивільного захисту України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 34-35, ст.458)	КЦЗ України регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них. Функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначає повноваження органів державної влади, органів місцевого самоврядування, права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності [11].
Порядок психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій від 31.08.2017 № 747	Регламентує організацію надання психологічної допомоги постраждалим унаслідок надзвичайних ситуацій (населенню та особам, які залучалися до виконання аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт) [26].
Етичний кодекс соціальних працівників України	Регулюючий документ, який спрямовує соціальних працівників здійснювати соціальну роботу в багатьох функціональних сферах з метою задоволення потреб населення і розвитку потенціалу та можливостей особистості [23].
Положення про психологічну Службу у системі освіти України» від 22.05.2018 № 509	Визначає мету, структуру психологічної служби, організацію управління нею, основні завдання, принципи, функції, зміст та порядок діяльності працівників психологічної служби установ та закладів

	освіти різного рівня й підпорядкування [25].
ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24	Визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування [27].
ЗУ «Про соціальні послуги» Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 18	Визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах [32].
Порядок організації надання соціальних послуг	Визначає механізм виявлення осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах або мають найвищий ризик потрапляння в такі обставини, та організації надання їм соціальних послуг відповідно до індивідуальних потреб [28].
ЗУ «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 42	Визначає організаційні і правові засади соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю [33].
ЗУ «Про охорону дитинства» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 30	Визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні [29].
Наказ Про затвердження Класифікатора соціальних послуг від 23.06.2020 № 429	Класифікатор призначено для обов'язкового застосування суб'єктами системи надання соціальних послуг при плануванні надання соціальних послуг, проведенні їх обліку та фінансування, залученні недержавних надавачів соціальних послуг до їх безпосереднього надання та проведенні відповідної інформаційно-роз'яснювальної роботи [24].
ЗУ «Про соціальний і правовий захист військово-службовців та членів їх сімей» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 15	Визначає основні засади державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, встановлює єдину систему їх соціального та правового захисту, гарантує

	військовослужбовцям та членам їх сімей в економічній, соціальній, політичній сферах сприятливі умови для реалізації їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни та регулює відносини у цій галузі [31].
ЗУ «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 45	Визначає правовий статус ветеранів війни, забезпечує створення належних умов для їх життєзабезпечення, сприяє формуванню в суспільстві шанобливого ставлення до них [34].
ЗУ «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 29	Закон має на меті реалізацію особами, які мають право на пенсію за цим Законом, свого конституційного права на державне пенсійне забезпечення у випадках, передбачених Конституцією України та цим Законом, і спрямований на встановлення єдності умов та норм пенсійного забезпечення зазначеної категорії громадян України [30].
ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 27, ст.385)	Здійснює правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, а також визначає загальні засади проходження в Україні військової служби.
Постанова КМУ від 19 жовтня 2016 р. № 719 «Питання забезпечення житлом деяких категорій осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також членів їх сімей»	Визначає механізм надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату грошової компенсації за належні для отримання жилі приміщення для сімей ветеранів війни, для осіб з інвалідністю, отриманою в наслідок участі в БД та родинам загиблих.
Постанова Кабінету Міністрів України від 18 квітня 2018 р. № 280 «Питання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України»	Визначають механізм надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на виплату грошової компенсації за належні для отримання жилі приміщення для ВПО, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в АТО/ООС, відсічі і стримування збройної агресії РФ.
Постанова КМУ від 31 березня 2015 р. № 200 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті на забезпечення постраждалих учасників антитерористичної операції санаторно-курортним лікуванням»	Визначає механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Заходи із психологічної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, забезпечення санаторно-курортним лікуванням постраждалих учасників Революції Гідності, учасників

	АТО та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення оборони, членів сімей загиблих (померлих)
Постанова КМУ від 8 вересня 2015 р. № 685 «Про затвердження Порядку надання статусу інваліда війни особам, які отримали інвалідність внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення»	Визначає процедуру надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни особам, які отримали інвалідність внаслідок поранення, контузії, каліцтва або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони.
Постанова КМУ від 8 квітня 2015 р. № 185 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виплати матеріальної допомоги військовослужбовцям, звільненим з військової строкової служби»	Визначає механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті за програмою «Виплата матеріальної допомоги військовослужбовцям, звільненим з військової строкової служби»
Постанова КМУ від 12 липня 2017 р. № 497 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції»	Унормовує використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів із психологічної реабілітації учасників ООС/АТО та членів їх родин
Постанова КМУ від 21 червня 2017 р. № 432 «Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції»	Унормовує організацію соціальної та професійної адаптації учасників ООС/АТО
Постанова КМУ від 20 лютого 2019 р. № 206 «Питання забезпечення житлом деяких категорій осіб, які брали участь в Революції Гідності, а також членів їх сімей»	Унормовує виплату грошової компенсації за належні для отримання жилі приміщення для деяких категорій осіб, які брали участь в Революції Гідності, а також членів їх сімей

Спробуємо виокремити в нашому бакалаврському дослідженні також і ті проблеми, запити та потреби, які виникають або можуть виникнути в родинях військовослужбовців, ветеранів війни, осіб, які отримали інвалідність внаслідок участі у бойових діях, а також у сім'ях, які пережили втрату члена родини внаслідок військових дій. Проаналізуємо спільне та відмінне у потребах та запитах кожної із цих категорій отримувачів соціальної підтримки та допомоги.

У своїх наукових працях дослідники О. Харченко, О. Мраморнова, В. Алещенко виокремлюють такі проблеми, що турбують усіх учасників бойових дій та ветеранів війни: матеріальні та фінансові труднощі; відсутність власного житла; порушення прав на соціальні гарантії; незадоволеність

державною політикою/владою тощо; проблеми із власним здоров'ям (наявність поранень чи набутих професійних хвороб, необхідність відповідної медико-психологічної реабілітації); бюрократія державних органів при оформленні пільг; проблеми з працевлаштуванням (невідповідність військової професії потребам сучасного ринку праці або зниження професійних навичок у професіях, отриманих для цивільного життя; стереотипне ставлення працедавців до учасників бойових дій); неоціненість заслуг/зусиль/жертви/досвіду ветеранів бойових дій; проблеми, пов'язані з армією (матеріальне забезпечення Збройних Сил, неможливість звільнитися з контракту), продовження війни; відчуття, що війна не змінює звичок цивільних людей; проблеми з порозумінням у сім'ї; психологічні/психічні проблеми (роздратування, порушення сну, галюцинації, депресія; наявність посттравматичного стресового розладу, підвищеної агресивності); проблеми зі здоров'ям близьких родичів; проблеми у спілкуванні/розумінні/прийнятті з друзями, з колегами; проблеми соціальної і психологічної адаптації у суспільстві [2, С. 6-8; 50, с. 117-120)].

На основі аналізу проведених досліджень (В. Алещенко, Л. Гридковець, А. Дуля, Т. Лях, Т. Мельничук, О. Мраморнова, О. Харченко, Т. Яблонська, Н. Олексюк, В. Петрович, В. Шумар, Н. Журавльова, О. Семенов, В. Онищук) нами визначено такі основні проблеми учасників бойових дій та членів їхніх сімей:

Учасники бойових дій:

- фізичне здоров'я (поранення; набуті хвороби; інвалідизація; безсоння; розлади травлення; соматичні захворювання; порушення репродуктивного здоров'я тощо);

- психологічне здоров'я (змінені типові реакції: поведінкові, емоційні, фізичні та особливості мислення; депресія; бойова психологічна травма; посттравматичний стресовий розлад; замкнутість; агресивність; переживання негативних емоцій тощо);

- соціально-економічні (порушення прав на соціальні гарантії та пільги;

бюрократія в їх отриманні; проблеми з праце-влаштуванням; матеріальні та фінансові проблеми; відсутність житла тощо);

- труднощі в адаптації та інтеграції (змінене ставлення до життя; складнощі в пристосуванні до цивільного життя після проходження військової служби; проблеми у спілкуванні та розумінні з рідними та оточенням; поява залежностей; низька соціальна активність; соціальна ізоляція тощо).

Дорослі члени сім'ї учасників бойових дій, як правило, мають: проблеми з фізичним здоров'ям (хронічні та соматичні хвороби; порушення сну тощо); психологічне здоров'я (тривожність; страх та занепокоєння за життя та здоров'я близької людини; безпорадність та розпач; первинний та вторинний посттравматичні стресові розлади; сімейна криза тощо); соціально-педагогічні (порушення взаємовідносин в сім'ї; низька згуртованість сім'ї; відсутність взаємної підтримки; виникнення сімейних конфліктів та непорозумінь; зміна ролей і правил в сім'ї; домашнє насильство; труднощі в організації повноцінного сімейного дозвілля тощо).

Діти учасників бойових дій можуть відчувати: відсутність емоційного контакту з батьками; відсутність впливу одного із членів сім'ї на виховання та розвиток дитини; низький рівень довіри; страх та тривога у дітей; імпульсивність; дратівливість; прояви агресивності; протести; конфліктність; прояви девіантної поведінки; недисциплінованість; проблеми з навчанням в ЗЗСО та ін. [1; 18; 20; 39; 56].

Більш детально розглянемо ситуацію в сім'ях, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій, оскільки переважна більшість із них зіштовхуються з новими змінами у житті, зазвичай у них виникають певні проблеми та нові потреби. Спробуємо виокремити ті проблеми й запити, які можуть виникати у даної категорії жертв війни та проаналізуємо й співставимо їх із запитами та проблемами родин ветеранів війни та УБД.

До основних проблем, які можуть спостерігатися у дітей із сімей, що втратили члена родини внаслідок військових дій, як зазначають О. Протас, Б. Смук, належать:

- «порушення когнітивних процесів (погіршення пам'яті, труднощі концентрації уваги, розлади мислення);

- невротичні реакції (стресове виснаження, фобічні реакції, порушення сну і апетиту;

- функціональні розлади (регрес поведінки та психосоматичні розлади);

- емоційні та поведінкові порушення (реакції протесту, підвищена плаксивість та капризність, часті зміни настрою);

- проблеми пов'язані із спілкуванням (несформованість або загальмованість адекватних соціально-комунікативних навичок, страх і недовіра або агресія і дратівливість стосовно оточення, можлива надмірна залежність від думок оточуючих);

- порушення взаємовідносин в сім'ї, коли зміна соціальної ситуації та обов'язків у сім'ї часто змушує дітей і підлітків «включатися» в дорослі проблеми (до яких вони можуть бути не готові)» [36, с.75].

Проблеми, які виникають у сім'ях, що пережили втрату члена родини, поділяються, як зазначає українська дослідниця І. Трубавіна, на такі групи:

- *психологічні проблеми*: відчуття невідомості стосовно майбутнього і теперішнього стану, психологічні травми (ПТСР, ГСР, депресія і т.д.), низька самооцінка або агресія, тривога за майбутнє, невилікані горе і біль, страх перед змінами, відчуття безпорадності і незахищеності або гнів;

- *економічні проблеми*: проблеми нестачі часу і грошей, втрата роботи, проблема з працевлаштуванням, відсутність вмінь сімейної економіки в екстремальних умовах;

- *матеріальні проблеми*: проблема оформлення матеріальної допомоги на дітей, проблема оформлення виплати по втраті годувальника;

- *соціальні проблеми*: проживання з родичами в їх будинках, що несе психологічне, матеріальне навантаження на всіх дітей і дорослих, чи повна відірваність від кровних зв'язків, відсутність підтримки і допомоги тощо.

- *соціально-педагогічні проблеми*: формування нового способу життя сім'ї в нових умовах життєдіяльності, часто невміння визначати пріоритети

розвитку для власної родини, відсутність у членів сім'ї життєвих умінь в екстремальних умовах;

- *юридичні проблеми*: проблема в оформленні документів по втраті члена родини, проблема з документами щодо статусу родини тощо [45].

Таким чином, виходячи із вищеохарактеризованих проблем сімей, що пережили втрату члена родини (із врахуванням загальних проблем, які можуть виникнути в родинах військовослужбовців і ветеранів війни), ми виділяємо такі потреби, які з'являються у даних сімей:

- психологічна підтримка сім'ї з боку як фахівців соціальних агенцій, так і працівників спеціалізованих сервісних громадських організацій;

- безоплатна юридична допомога, яка полягає в оформленні документів по втраті годувальника та відповідних соціальних виплат як з боку держави, так і передбачених розпорядженнями регіональними/місцевими органів самоврядування;

- соціальна допомога (надання соціальних послуг, гуманітарної допомоги);

- спеціалізована медична допомога як на рівні первинної медико-соціальної допомоги, так і відповідних реабілітаційних установ;

Отже, ми визначили, що основні групи проблем, з якими стикаються сім'ї, що втратили члена родини, фактично співпадають із потребами та проблемами інших родин ветеранів та УБД (психологічні, економічні, соціально-педагогічні, матеріальні, соціально-медичні та юридичні). Водночас, хочемо зацентувати увагу на тому, що головна відмінність проблемно-потребнісного поля сімей, що втратили члена родини, полягає в тому, що в перші тижні, в деякого й місяці, члени родини загиблих, не завжди сповна усвідомлюють значимість їх визнання й визнання, не мають готовності до їх вирішення. Саме тому допомога соціального працівника або юриста у наданні безоплатної допомоги з оформленням пільг гарантованих державою, гуманітарна допомога сім'ям, які її потребують, та безоплатна психологічна підтримка є основними напрямками надання соціальної підтримки.

1.3. Форми та методи роботи з сім'ями, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій

Соціальна робота з сім'ями, що втратили члена родини, внаслідок чого пережили психотравму, передбачає надання кваліфікованої та якісної допомоги. Робота з такими сім'ями є тривалою, дуже важливо, щоб вона була своєчасною після пережитої травмуючої події та/або через певний час.

Розглядаючи соціальну підтримку сім'ї учасників бойових дій та членів їхніх сімей як систему, можна зазначити, що це «дії суб'єктів соціальної роботи, що допомагають особі або окремій сім'ї (в тому числі й родинам загиблих внаслідок військових дій) вирішувати проблеми, які вона не може подолати самотійно». Мережа соціальної підтримки сімей УБД, ветеранів війни, родин загиблих та зниклих безвісти включає у себе родичів, друзів, сусідів, колег, фахівців соціальної сфери та інших спеціалістів, волонтерів, які допомагають особі або сім'ї долати щоденні життєві негаразди [1, с.261; 14].

Узагальнивши існуючий практичний вітчизняний досвід та відповідні наукові джерела, до основних надавачів послуг для учасників бойових дій, ветеранів війни та членів їхніх сімей ми можемо віднести:

– Центри соціальних служб/центри надання соціальних послуг (ЦСС/ЦНСП): спеціальні заклади, що надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. ЦСС/ЦНСП надають базові та спеціалізовані соціальні послуги.

– Управління/департаменти/відділи соціального захисту населення/соціальної політики: реалізують державну політику в галузі соціального забезпечення та соціального захисту населення, сприяють в отриманні пільг, пенсій, виплат, компенсацій.

– Медичні заклади, реабілітаційні центри – надають медичні й реабілітаційні послуги, в тому числі забезпечують соціально-медичну

підтримку, відновлення рухової активності, протезування осіб, які набули інвалідність внаслідок участі в бойових діях.

– Центри безоплатної правової допомоги покликані надавати правову допомогу, яка гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету, місцевих бюджетів та інших джерел.

– Центри зайнятості надають консультативні послуги щодо працевлаштування, професійного самовизначення та здобуття нової професії УБД ветеранами війни.

– Спілки ветеранів – спільноти, які об'єднують ветеранів та ветеранок, членів їхніх сімей для надання різних видів спеціалізованих послуг.

– Ветеранські хаби – це мережа громадських організацій для ветеранів і членів родин захисників і захисниць, які надають різноманітні послуги: юридичні, психологічні, допомога з працевлаштування та започаткування власної справи, послуги з реабілітації, організація дозвілля тощо. Мають часткове державне та муніципальне фінансування.

– Сервісні громадські організації – добровільні об'єднання громадян, які створюються для реалізації спільних інтересів. Забезпечують надання базових та спеціалізованих послуг; створюють і реалізують проекти/програми безпосередньо для даної цільової аудиторії [1, с.263; 18,с.47].

Залежно від проблем та потреб учасників бойових дій та членів їхніх сімей соціальна підтримка може надаватись у формі різноманітних послуг (базових, комплексних, спеціалізованих) як окремими суб'єктами надання послуг, так і в співпраці з різними державними та громадськими організаціями, використовуючи мультидисциплінарний підхід.

Відповідно до існуючих видів соціальної підтримки, нами визначено, що членам родин ветеранів, учасників бойових дій та сімей загиблих внаслідок військових дій надається: психологічна, соціально-педагогічна, соціально-економічна, юридична, інформаційна та соціально-медична підтримка (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

Соціальна підтримка членів родин ветеранів, учасників бойових дій та сімей загиблих внаслідок військових дій [1,с.256-258]

Вид соціальної підтримки	Форми, методи та послуги	Зміст
Психологічна	Діагностика; індивідуальні та сімейні консультації; психологічна терапія та реабілітація; арт-терапія; групи підтримки та самопомоги; тренінги	Визначення потреб та проблем; на-дання рекомендацій з питань психічного здоров'я; робота з посттравматичним стресовим розладом; допомога в адаптації та інтеграції; гармонізація психоемоційного стану; запобігання або вирішення сімейних та внутрішньоособистісних конфліктів; відновлення ресурсів особистості та її потенціалу; формування соціально активної позиції
Соціально-педагогічна	Консультації; бесіди; курси для батьків, навчальні та просвітницькі тренінги; групові заняття для дітей та батьків	Підвищення батьківської компетентності; поліпшення комунікації між усіма членами сім'ї; організація дозвілєвої діяльності сім'ї; запобігання девіантній поведінці; допомога в соціальній адаптації та соціалізації; залучення до волонтерської діяльності
Соціально-економічна	Консультації; навчальні курси, лекції та тренінги; соціальне посередництво; робочі зустрічі	Допомога у працевлаштуванні; сприяння у вирішенні житлових питань, отриманні пільг, пенсій та компенсацій; допомога у відкритті власної справи; надання гуманітар-ної та грошової допомоги
Юридична	Консультації; курси правової просвіти; посередництво; представництво та захист інтересів	Інформування про права та гарантії; захист прав та інтересів осіб; адвокатування; допомога в оформленні соціальних статусів, пільг та гарантій, передбачених чинним законодавством; формування навичок самоадвокатування
Інформаційна	Консультування; інформування; посередництво	Надання та розповсюдження інформації про права, пільги, соціальні послуги, а також про заклади та установи, які надають такі послуги; перенаправлення
Соціально-медична	Профілактика; реабілітація; фізіотерапія; санаторно-курортне лікування; консультування	Поліпшення фізичного здоров'я та профілактика захворювань; сприяння в отриманні кваліфікованої медичної допомоги, необхідного обладнання та протезування; фізична та медична реабілітація

Отже, соціальна підтримка членів родин ветеранів, учасників бойових дій та сімей загиблих внаслідок військових дій переважно здійснюється за допомогою таких форм, методів та послуг: діагностування, консультування, інформування, посередництво, профілактика, адаптація та реабілітація, різні види терапії, проведення груп підтримки, самопомоги та відновлення, групові заняття, навчальні курси та програми. Крім вищепереліченого, даній групі отримувачів послуг можуть також надаватись послуги з соціального супроводу, кризового втручання тощо[18].

Важливим моментом у роботі з клієнтом, що пережив втрату (травмуючу подію), є надання першої психологічної допомоги (ППД) в тому випадку, коли фахівець бачить у цьому потребу. «ППД – це сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної допомоги ближнім, які відчують страждання і потребу» – зазначають фахівці з психології: Н. Степанова, А. Чайка та А. Пінчук [19]. Як стверджують вищезгадані фахівці, ППД включає в себе: надання допомоги у задоволенні нагальних потреб (вода, їжа, інформація тощо); вміння вислухати людину та не змушувати при цьому говорити, якщо та не має бажання; оцінка потреб та проблем і т.д..

Завданням ППД є: формування відчуття безпеки, зв'язку з іншими людьми, спокою і надії; сприяння доступу до соціальної, фізичної та емоційної підтримки; зміцнення віри в можливість допомогти собі та оточуючим [19]. Головною умовою при цьому є не нашкодити людині.

Важливо звернути увагу на стан людини, при якому буває вже недостатньо лише надання ППД, при якому людина потребує негайної професійної допомоги. У «Методичних рекомендація щодо надання першої психологічної допомоги сім'ям з дітьми, дітям, які перебувають/ перебували у зоні збройного конфлікту» визначають такі проблемні ситуації: важкі травми, що загрожують життю та вимагають екстреної медичної допомоги; зміни в психічному стані, який не дозволяє особам самостійно піклуватися про себе або про своїх дітей; стан, у якому людина може заподіяти шкоду собі; стан, у якому людина може заподіяти шкоду іншим [17].

Отже, ми можемо зробити висновок, що соціальний працівник, який працює з сім'єю, що пережила травмуючий досвід, має бути уважним до ситуації, що склалася в сім'ї, має проявляти емпатичну підтримку («Емпатична підтримка – це про те, що я розумію тебе, твої емоції і зараз я тут з тобою») та взаємодіяти як із сім'єю, що звернулася за допомогою, так і з фахівцями, що будуть залучені до роботи в даному випадку [41].

Виходячи з вищезазначеного, ми можемо зробити висновок, що надаючи соціально-психологічні послуги сім'ям, що втратили члена родини внаслідок війни в Україні, фахівці соціальної сфери мають приділяти особливу увагу станом, в якому перебувають члени сім'ї, в тому числі й діти, своєчасно реагувати на проблему, з якою звернулися по допомогу та залучати, за потреби, інших фахівців для взаємодопомоги, якісного вирішення та подолання наслідків пережитої травми членами родини.

РОЗДІЛ 2. Особливості соціальної підтримки та соціальної допомоги сім'ям, що втратили члена родини внаслідок війни: досвід Луцької міської громади

2.1. Організаційно-змістове наповнення роботи з сім'ями, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій в Луцькій громаді

Одним із аспектів нашого бакалаврського дослідження було отримання й аналіз інформації щодо надання соціальної підтримки сім'ям, що втратили члена родини внаслідок військових дій в Україні, соціальними службами м. Луцька, шляхом проведення інтерв'ювання фахівців соціальної сфери.

У колі постійної уваги працівників соціальних агенцій м. Луцька є проблеми і виклики сьогодення, зокрема й питання щодо надання психосоціальної підтримки особам, які пережили травматичні події, допомога сім'ям, де є учасники ЗСУ, АТО/ООС, ветерани війни, зниклі безвісти та загиблі внаслідок військових дій. Саме тому ми й обрали для проведення емпіричного дослідження управління соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді м. Луцька(УСССДМ) та департамент соціальної та ветеранської політики (ДСіВП) Луцької міської ради.

Для збору даної інформації був обраний метод глибинного інтерв'ю фахівців соціальної сфери. Інтерв'ю були проведені протягом квітня 2024 р. у м. Луцьк. Кожне інтерв'ю тривало приблизно 30 - 50 хв. Усього було проведено 3 інтерв'ю (перелік питань інтерв'ю представлений нами в додатку А нашої роботи). Проаналізуємо деякі результати, отримані в процесі інтерв'ювання.

На запитання, чи звертаються до соціальних агенцій за допомогою сім'ї, що втратили члена родини внаслідок військових дій в Україні, фахівці стверджують, що сім'ї, що втратили члена родини звертаються за допомогою до УСССДМ і ДСіВП Луцької міської ради.

Фахівець 1, зазначає, що «в 8-ми випадках із 10-ти до УСССДМ та ДСіВП звертаються за допомогою дружини загиблих військових, вони «легше» переживають втрату, тому що знають, що їм треба ще виховувати дітей,

думати про майбутнє. Матері ж навпаки – «важче» переживають втрату, в них зачасто, виникають істерики, їм нічого не потрібно і т.д. Дружини швидше йдуть на контакт, вони думають за оформлення пільг та отримання державної допомоги так, як їм потрібно дбати про дітей».

На запитання як проходить процес роботи з сім'ями, що втратили члена родини внаслідок військових дій в Україні, ми отримали такі відповіді фахівців: «Співробітник територіального центру комплектування та соціальної підтримки (ТЦК і СП) разом з фахівцем УСССДМ йде в сім'ю, для надання родині сповіщення (це довідка, в якій зазначено, що військовий загинув). ТЦК і СП займається похованням загиблого учасника бойових дій. Після оповіщення УСССДМ/ ДСіВП стає відомо чи є в сім'ї діти, зі скількох членів родини складається сім'я, їхні умови проживання. Фахівець від управління залишає родині інформацію про УСССДМ, сектор сервісу ветеранів відділу прийому громадян ДСіВП Луцької міської ради, їхні контакти для того, щоб родина мала змогу звернутися за допомогою. Якщо сім'я не звертається за допомогою через тиждень, фахівець соціальної роботи телефонує родині й запрошує прийти до УСССДМ/ДСіВП й розповідає, чим він зможе допомогти – після цього чекаємо на клієнта та починаємо вести соціальний супровід, під час якого проводимо оцінку потреб особи/сім'ї, пропонуємо безкоштовну консультацію психолога/юриста, за потреб надаємо гуманітарну допомогу та налагоджуємо взаємодію з клієнтом та установами, що надають документи щодо отримання пільг та гарантій від держави». Фахівець 2, зазначила, що так як вона працює вже давно з даною категорією, то розробила «Дорожню карту» – це список документів, які потрібні для оформлення одноразової грошової допомоги сім'ям загиблих з урахуванням послідовності складання комплекту документів. До цього переліку документів, що потрібні для оформлення одноразової грошової допомоги сім'ям загиблих респондент віднесла: свідоцтво про смерть загиблого; витяг із наказу про виключення зі списків особового складу у зв'язку зі смертю військовослужбовця, у витягу обов'язково повинно бути вказано про виплату додаткової винагороди в розмірі

100 000 грн. або долучено окремий витяг із наказу про виплату зазначеної винагороди згідно постанови Кабінету Міністра України №168 від 28.02. 2022 р.; лікарське свідоцтво про смерть чи довідка про причину смерті; сповіщення про смерть з військової частини або військомату (ТЦК і СП); грошовий атестат, в якому обов'язково в пункті 13 повинно бути вказано про виплату додаткової винагороди в розмірі 100 000 грн.; заяви всіх осіб, які за Законом мають право на виплату одноразової грошової допомоги (ОГД) - 15 млн. гривень, яка розподіляється рівними частками на всіх отримувачів. Спочатку виплачується 1/5 від призначеної суми - 3 000 000 гривень, а далі 4/5 щомісячно, частками впродовж 40 наступних місяців по 300 000 гривень щомісячно; всі документи, які визначають ступінь родинних зв'язків із загиблим: підтвердження народження; смерть; розірвання шлюбів; довідка про зміну прізвища; позбавлення батьківських прав; довідка дитини про навчання денної форми (якщо їй від 18 до 23 р.); довідка про судимість всіх осіб, які надали заяви, та дітей від 16; паспорти всіх осіб, які надали заяви або ID - паспорт з довідкою про реєстрацію місця проживання; довідка про взяття на облік внутрішньо-переміщеної особи, якщо особа є такою; картки платників податків всіх осіб, які надали заяви; згоди на збір та обробку персональних даних всіх осіб, які надали заяви; реквізити всіх осіб, які мають право на виплату. Підсумовуючи вищезазначене, ми бачимо, що співпраця з усіма клієнтом відбувається однаково, за узгодженою т. зв. «дорожньою картою».

На запитання, який алгоритм звернень та надання допомоги даній категорії отримувачів соціальних послуг, фахівець 1 розповіла нам про алгоритм дій, який вона використовує у роботі з сім'ями, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій: *Крок 1. Луцький міський ТЦК і СП готує пакет документів; пакет документів подається на Міністерство оборони для отримання великих коштів (15 мільйонів); Крок 2. ЦВЛК - Центральна військова лікарська комісія надає довідку-статус загиблого під час захисту територіальної цілісності України; Крок 3. Департамент соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради готує посвідчення*

дружини загиблого або матері та довідки на дітей; Крок 4. Міський ТЦКіСП - оформляють пенсію в разі втрати годувальника; Крок 5. Пенсійний фонд - надає пільги на житлово-комунальні послуги; Крок 6. Департамент соціальної та ветеранської політики - оформлюють одноразові виплати протягом року;

Даний алгоритм використовують й інші фахівці УСССДМ/ДСіВП обласного центру. Однак фахівчині міського УСССДМ зазначають, що вони працюють лише з тими сім'ями загиблих, в кого є діти.

На запитання, якими знаннями, вміннями та навичками має володіти фахівець, який працює з даною категорією, фахівець 1 зазначає, «важливими є знання юридичних законів з приводу оформлення державних пільг і гарантій; фахівець соціальної роботи має мотивувати члена родини до співпраці; також важливими є знання фахівцем, що здійснює соціальну роботу законів, партнерів та інших фахівців, які допоможуть у вирішенні проблеми клієнта. Це дозволяє співробітникам швидко орієнтуватися у своїй роботі, надавати професійну і якісну допомогу». Ще однією порадою від фахівчині 3 є те, що в «роботі з родиною ми маємо складати покроковий план щодо роботи з нею (що ми маємо зробити, для оформлення пільг). Важливим моментом, також є попередження сім'ї про терміни оформлення всіх тих пільг та гарантій, що передбачені державою».

На запитання «Які соціальні послуги надають центри соціальних служб?», ми отримали такі відповіді Соціальний супровід – це комплекс послуг, що надається сім'ям, що втратили члена родини внаслідок військових дій в Україні. Клієнт пише заяву на соціальний супровід, потім ми проводимо оцінку потреб. Надаємо соціальні послуги, що входять у соціальний супровід, такі як: інформування, консультування, сприяння, рекомендування (Вибір завжди за клієнтом!), мотивування та моніторинг ситуації, представництво інтересів - стверджує фахівець 1. В той же час фахівцем 3 було надано такий перелік послуг, що надається сім'ям, що втратили члена родини: здійснення оцінки потреб особи та родини; здійснення соціального супроводу сім'ї (за потреби); консультування з правових, психологічних та соціально-педагогічних питань;

лобіювання та вирішення питань перед міською радою, іншими державними установами, залучення ресурсів територіальної громади; сприяння в оздоровленні та психологічній реабілітації; залучення до культурно-дозвіллевих заходів; залучення благодійних та громадських організацій для надання гуманітарної допомоги сім'ї; сприяння в оформленні документів; сприяння у вирішенні проблемних питань у форматі клієнтської справи [48].

Отже, управлінням соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та департаментом соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради здійснюється соціальна робота щодо сімей, що пережили втрату та ми бачимо, що їм надається комплексна соціальна послуга «Соціальний супровід».

На питання щодо використання зарубіжних методик у роботі з сім'ями, що пережили травмуючий досвід, всі респонденти розповіли про навчання, яке вони пройшли та на якому дізналися про Центри стресостійкості, що вже відкрилися в м. Луцьку, м. Нововолинську, м. Володимир. Центри стресостійкості працюють для запобігання стресовим травматичним станам, надання психологічної підтримки різним соціальним та професійним групам населення, зокрема демобілізованим військовим та членам їх родин[46]. Створення даного центру стало результатом партнерської співпраці Волинської обласної військової адміністрації, Луцької міської ради, ГО «Карітас. Волинь». Посольства Канади в Україні, Ізраїльської коаліції травми (ІТС), Фонду Народонаселення ООН в Україні та інших зацікавлених державних структур та громадських організацій [48].

Також, фахівчині розповіли, що всі соціальні агенції обласного центру та Луцької міської територіальної громади співпрацюють з такими організаціями, як: Міністерство у справах ветеранів України; Міністерство оборони України; управління охорони здоров'я ВОДА та Луцької міської ради; центр зайнятості; Центр допомоги учасникам АТО/ООС при ВОВА; ГО «Волинська обласна спілка ветеранів АТО»; ГО «Юридична сотня»; ГО «Побратими»; Ветеранським хабом «++»; Інформаційною платформою ресурсів для учасників АТО/ООС, ветеранів війни.

На запитання, чи достатньо існує методичних матеріалів для роботи з даними сім'ями, фахівці 1 і 3 стверджують, що *“матеріалів є недостатньо”*. Це пов'язано з тим, що даний напрям роботи ще мало вивчений. І фахівцям доводиться самостійно вирішувати як саме працювати з даною категорією отримувачів послуг та які форми роботи застосовувати.

Також, фахівчині розповіли, що управління соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді м. Луцька проводить щомісяця супервізії, але цього недостатньо, фахівчині кажуть, що *«є велика необхідність у проведенні тренінгів, групових форм роботи, круглих столів у роботі з сім'ями, що втратили члена родини.»* Фахівчині рекомендують, щоб навчання по роботі з даною категорією отримувачів послуг проводили люди, що працювали з даною групою, а саме з військовими та їх сім'ями, в яких є досвід з психології, і котрі володіють такими знаннями як: надання першої психологічної допомоги; дії фахівця в екстремальній ситуації (агресія з боку клієнта, істерика тощо); як правильно спілкуватися з сім'єю, щоб не нашкодити, а бути корисними та інше. Це допоможе розвинути соціальну роботу в сучасних умовах надання соціальних послуг та надасть фахівцям можливість професійно виконувати свою роботу.

Фахівці також наводять такі критерії знань, умінь та навичок, якими має володіти соціальний працівник: знання законодавчої бази щодо пільг та гарантій, що передбачаються державою сім'ям, що пережили втрату члена родини; фахівець має проявляти емпатію в роботі з клієнтом; сприяти та допомагати родині у вирішенні проблеми.

Даючи відповідь на питання інтерв'ю «Поради, які Ви б порекомендували своїм колегам для роботи з сім'ями?», фахівчині соціальної роботи надали рекомендації для своїх колег у роботі з сім'ями, що втратили члена родини внаслідок військових дій в Україні, а саме: Фахівець 3. зазначила, що важливо *«давати можливість клієнтові «звільнитися» від свої емоцій, дати можливість людині розповісти про свій біль і тільки після цього починати працювати над завданнями, що потрібні у вирішенні тих чи інших проблем*

клієнта». Також, важливо фахівцеві знати про свої сильні особисті якості та розвивати їх; володіти знаннями нормативно-правової бази; мати знайомого психолога, з яким фахівець працюватиме в тандемі; фахівцям варто проявляти емпатію у роботі з клієнтом.

Отже, з проведеного інтерв'ю респондентів, які представляють провідні соціальні агенції м. Луцька, ми можемо дізналися про основні «алгоритми дій» з сім'ями загиблих, які застосовують безпосередні виконавці цього напряму діяльності соціальних служб Луцької міської територіальної громади, а також отримали деякі рекомендації щодо вдосконалення роботи з клієнтами, що пережили втрату.

Наступним етапом нашого бакалаврського дослідження є аналіз нормативної бази діяльності соціальних служб Луцької громади стосовно соціальної підтримки сімей, які пережили втрату члена родини внаслідок військових дій. Зазначимо, що серед соціальних програм, які реалізуються Луцькою міською радою однією із найбільш ресурснозабезпечених є «Комплексна програма соціальної підтримки ветеранів війни та членів їх сімей на 2024–2026 роки», останні зміни внесені від 27.03.2024 №57/101. Серед відповідальних за її реалізацію підрозділів виділимо сектор сервісу ветеранів відділу прийому громадян департаменту соціальної політики Луцької міської ради.

Основною метою діяльності Сектору є:

- забезпечення комплексної допомоги ветеранами війни та членам їх сімей;
- надання якісних та оперативних послуг з підтримки переходу від військової служби до цивільного життя ветеранам в межах території Луцької міської територіальної громади.

Сектор сервісу ветеранів створений для:

- сприяння ветеранам та членам їх сімей у реалізації передбачених законодавством можливостей, прав, гарантій, пільг, на які мають право ветерани;
- інформування про державні, регіональні, місцеві програми підтримки

ветеранів;

- допомога в оформленні документів для отримання публічних (електронних публічних), соціальних, освітніх, реабілітаційних, психологічних та інших послуг на таких принципах: партнерства, індивідуального підходу, дотримання конфіденційності та комплексного вирішення проблем ветеранів та членів їх сімей.

Звернувшись до сектору сервісу ветеранів відділу прийому громадян ДСВП Луцької міської ради ветерани війни, учасники бойових дій, члени їх родин чи сім'ї, які пережили втрату внаслідок військових дій **можуть**:

- отримати консультацію щодо можливостей, прав, гарантій, пільг, отримання публічних (електронних публічних), соціальних, освітніх, реабілітаційних, психологічних та інших послуг, зокрема з питань оформлення документів для отримання таких послуг;

- подати документи та отримати результати послуг за механізмом «єдиного вікна» щодо:

- а) отримання статусу та відповідних посвідчень для учасників війни, осіб з інвалідністю внаслідок війни, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членам сім'ї загиблого (померлого) захисника чи захисниці України, бійців-добровольців, постраждалих учасників Революції Гідності;

- б) отримання професійної адаптації та психологічної реабілітації ветеранам війни та членам сімей загиблих (померлих);

- в) санаторно-курортного лікування ветеранам війни та членам їх сімей;

- г) виплати допомоги сім'ям загиблих військово-службовців;

- д) грошової компенсації на придбання житла учасникам бойових дій з числа внутрішньо переміщених осіб, членам сімей загиблих, особам з інвалідністю I та II групи з числа учасників АТО/ООС/Захисту України;

- е) забезпечення транспортними засобами ветеранів війни та членів їх сімей;

- є) компенсаційних виплат за проїзд до реабілітаційних установ для проходження психологічної реабілітації ветеранів війни та членів їх сімей;

ж) надання житлових субсидій та пільг на оплату житлово-комунальних послуг;

з) виплати інших одноразових та щомісячних виплат з державного, обласного та місцевого бюджетів.

Співробітники Сектору надають клієнтам повну інформацію та сприяють в отриманні всіх місцевих соціальних гарантій та виплат з бюджету громади для ветеранів війни, членів сімей загиблих в Луцькій міській територіальній громаді (див. додаток Б нашої роботи).

Проаналізувавши інформацію, яка є на сайті ДСiВП Луцької міської ради, ми виокремили перелік тих адміністративних послуг соціального характеру, які надаються департаментом соціальної та ветеранської політики, які стосуються родин загиблих(померлих) ветеранів війни захисників і захисниць України. Результати аналізу представлено нами в табл. 2.1 нашої бакалаврської роботи.

Таблиця 2.1.

Перелік адміністративних послуг, які надаються департаментом соціальної та ветеранської політики, що стосуються родин загиблих(померлих) ветеранів війни захисників і захисниць України

Код послуги	Назва послуги	Документальне оформлення
45/11/21	Встановлення статусу учасника війни	Зразок формуляру
46/11/22	Встановлення статусу члена сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни	Зразок формуляру
47/11/23	Розміщення фотографій на пам'ятному фотостенді "Герої Небесної Сотні—Загинули за Єдність України"	Зразок формуляру
56/11/32	Видача посвідчення пільговим категоріям громадян (особам з інвалідністю внаслідок війни, учасникам війни, членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни)	Зразок формуляру
70/11/46	Надання допомоги на поховання померлого інваліда війни, учасника бойових дій	Зразок формуляру
119/11/58	Призначення грошової компенсації за належні для отримання жилі приміщення деяким категоріям осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, а також членів їх сімей	Зразок формуляру
141/11/61	Забезпечення санаторно-курортними путівками постраждалих учасників Революції Гідності, ветеранів війни з числа учасників АТО/ООС, членів сімей загиблих (померлих) таких осіб	Зразок формуляру
283/11/89	Призначення та виплата адресної грошової допомоги сім'ям загиблих (померлих) ветеранів війни та зниклих безвісти	Зразок формуляру

284/11/90	Призначення та виплата соціальної допомоги дітям військовослужбовців, добровольців, волонтерів, які загинули, померли, зникли безвісти, є військовополоненими в результаті участі в АТО/ООС та/або захисті України	Зразок формуляру
-----------	--	------------------

Після детального опрацювання документів та нормативних актів, якими керуються працівники департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради ми встановили, що члени сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, захисників і захисниць України можуть отримати пільги як за рахунок міського, так і державного бюджету.

За рахунок коштів бюджету Луцької міської територіальної громади зокрема надаються:

1. Щомісячна допомога на дітей у розмірі прожиткового мінімуму;
2. Щомісячна адресна допомога на оплату житлово-комунальних послуг;
3. Адресна грошова допомога на лікування;
4. Щорічна адресна грошова допомога сім'ям загиблих (померлих), зниклих безвісти;
5. Забезпечення відпочинком із проведенням заходів із психологічної реабілітації;
6. Безкоштовне забезпечення навчанням;
7. Надання матеріальної допомоги членам сімей загиблих на встановлення пам'ятників на могилах загиблих;
8. Безкоштовний проїзд у міському транспорті;
9. Безкоштовне харчування дітей у закладах освіти;
10. Безкоштовне надання медичних та стоматологічних послуг у комунальних закладах охорони здоров'я;
11. Безкоштовні заняття у секціях, гуртках Палацу учнівської молоді, у міських комунальних ДЮСШ і забезпечення безкоштовним відпочинком дітей;
12. Надання соціальних, медичних та психологічних послуг на безоплатній основі (фізіотерапевтична допомога, фізична реабілітація);

13. Виплата коштів співфінансування на придбання житла (50/50) за Програмою забезпечення житлом на умовах співфінансування учасників АТО/ООС та членів їх сімей.

За рахунок коштів державного бюджету здійснюється прийом документів на встановлення статусу члена сім'ї загиблого (померлого) ветерана війни, Захисника чи Захисниці України; прийом документів та видача посвідчень членам сімей загиблих (померлих) ветеранів війни. Захисників чи Захисниць України вперше, видача нових посвідчень замість непридатних/ втрачених, у разі зміни персональних даних та вклеювання вкладок до них; безоплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування; призначення грошової допомоги в разі загибелі (смерті) або інвалідності деяких категорій осіб відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Коротко охарактеризуємо специфіку здійснення соціальної підтримки сімей, які пережили втрату члена родини внаслідок військових дій, фахівцями управління соціальних служб для сімей, дітей та молоді Луцької міської ради.

Надання соціально-психологічної підтримки сім'ям, що втратили члена родини внаслідок військових дій здійснюється за допомогою надання сім'ї соціальної послуги «Соціальний супровід сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах». Соціальний супровід – це комплекс соціальних послуг, який включає такі форми роботи: інформування щодо питань, пов'язаних з наданням інших послуг і соціальної допомоги; надання інформаційно-освітніх матеріалів, інструкцій, буклетів; бесіди з клієнтом, членами його сім'ї, особами з найближчого оточення (очно або телефоном); психологічну підтримку згідно з професійністю фахівця (організація психотерапевтичних груп, психологічна корекція); організацію та проведення сімейних групових нарад, мережеских зустрічей; залучення отримувача соціальної послуги до участі у тренінгах, дискусіях та засіданнях за круглим столом, семінарах, лекціях й інших заходах; допомогу клієнтові в оформленні документів; перенаправленні отримувача

соціальної послуги до інших надавачів соціальних послуг, у тому числі для отримання спеціалізованих послуг; організацію та забезпечення діяльності груп взаємодопомоги, тощо [14; 22].

Перед наданням цієї соціальної послуги фахівці міського УСССДМ проводять оцінку потреб сім'ї/дитини, де визначають потреби сім'ї та проблеми, які виникли в них, а по завершенню оцінки потреб сім'ї/дитини пишуть висновки і складають індивідуальний план стосовно всіх членів сім'ї, що потребують допомоги.

При роботі із сім'єю соціальні працівники/ФСР УСССДМ особливо звертають увагу на благополуччя сім'ї (її життєстійкість) та на емоційний стан членів родини: якщо він є нестабільним, хтось із дорослих чи дитина перебувають у пригніченому емоційному стані, постійно плачуть, тоді оцінка проводиться пізніше, після того, як стан сім'ї стабілізується та стане менш критичним. ФСР та /або соціальний працівник у таких випадках здійснюють підтримку родини (приймають реакцію членів родини на горе, проявляють емпатію, уникають критичних вилонів, штучної розради, тощо). Зі слів працівників управління у своїй роботі з такими родинами вони часто застосовують тести та методики для виявлення загальних характеристик кризової ситуації. До таких засобів належать, зокрема, методика Ельке Гарбі, методика «Депресія» – автор Е. Бек, шкала самооцінки тривожності (за авторством Ч. Спілбергера, Ю. Ханіна), шкала депресії - автор Т. Балашова тощо.

Таким чином зусилля як комунальних соціальних служб та установ Луцької міської ради, так і сервісних громадських організацій та благодійних фондів, які діють в громаді, чітко координуються та спрямовуються на реалізацію «Комплексної програми соціальної підтримки ветеранів війни та членів їх сімей на 2024–2026 роки».

2.3. Деякі шляхи та інструменти організації роботи з надання соціальної підтримки сім'ям, які пережили втрату члена родини внаслідок військових дій.

Після проведеного інтерв'ювання та аналізу організаційно-змістового наповнення діяльності управління соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради щодо роботи з сім'ями, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій в Україні, ми хочемо запропонувати деякі рекомендації, які можуть оптимізувати роботу з цією категорією громадян.

Фахівцям соціальних агенцій потрібно завжди бути обережними зі своїми порадами, словами, жестам, щоб не нашкодити людині. Для цього можна запропонувати фахівцям соціальної роботи пройти курси на платформі Prometheus «Базова психологічна допомога в умовах війни», «Психологія стресу та способи боротьби з ним» тощо. Корисним для працівників ЦСС/ЦНСП та управлінь/департаментів соціальної і ветеранської політики, фахівців громадських організацій буде й знайомство зі статтями на тему психології війни української дослідниці Оксани Єфремової: «Війна: що робити зі страхом і панікою», «Війна: злість – одна з найкращих емоцій», «Війна: як пережити втрату», «Війна: де брати сили, щоб вистояти та підтримувати дітей?». Це допоможе фахівцям стати впевненішими у собі та своїх силах і можливостях на які вони здатні.

Фахівці із соціальної роботи та соціальні працівники мають можливість допомогти сім'ям, що втратили члена родини, пережити фази горювання завдяки таким своїм діям:

- *слухати*. Людина, що пережила втрату, в більшості випадків хоче говорити, їй потрібно виговоритися, розповісти про свої страждання, біль, про померлого, втрачене житло, про свої почуття у зв'язку з подією;
- *запитувати про втрати*. Варто послухати про втрату клієнта, що дасть змогу йому вимовитися та полегшити душевний біль, а також, це покаже турботу з боку фахівця. «Чи є у Вас фотографія?», «Що він/вона любив/ла робити?», «Які Ваші найприємніші спогади, пов'язані з ним/нею?». Це ті кілька питань, поставивши які, фахівець може проявити свій інтерес до прожитого життя клієнта;

- *підтримувати*. Тільки, якщо це доречно і людина не проти – ми можемо обійняти, так ми висловлюємо свою турботу і увагу до клієнта, коли словами важко виразити почуття;
- *витримувати мовчання*. В ті моменти, коли слова не допоможуть, коли варто витримати тишу. Ми маємо дозволити їм зануритися у свої спогади, наскільки б болючими вони не були, і бути готовими продовжити розмову, коли вони повернуться у стан «тут і зараз» [4; 6].

Для кращої взаємодії з родиною і фахівцеві, і клієнтові потрібно працювати з психологами – це дасть можливість краще розуміти один одного, дозволить легше надавати/отримувати соціальні послуги та убезпечить фахівця від негативних емоцій зі сторони клієнта. У фахівця має бути психолог (в найкращому варіанті це повинен бути супервізор), з яким би він міг працювати особисто, для відновлення особистих ресурсів та отримання порад з психологічної/професійної точки зору;.

Корисно співробітникам і УСССДМ, і ДСіВП співпрацювати з нещодавно відкритими в м. Луцьку та деяких інших містах Волинської області Центрами стресостійкості, міжнародною тренінговою платформою психоедукації та психологічної підтримки для фахівців із соціальної роботи, психологів, психотерапевтів, супервізорів, науковців.

Співробітникам вищезазначених соціальних агенцій доцільно звернути увагу й на рекомендацію психолога І. Гітченко, який зазначає, що «соціально-психологічний супровід зазначених вище осіб є «особливою формою пролонгованої психологічної та соціальної допомоги, що на відміну від корекції передбачає не «виправлення недоліків і переробку», а пошук ресурсів особистості (чи сім'ї), опору на власні можливості та створення на цій основі психологічних, соціальних і педагогічних умов для відновлення продуктивних зв'язків зі світом людей» [6].

Фахівцям потрібно залучати клієнта до різноманітних майстер-класів, корисно проводити групові форми роботи для даних сімей, що дасть можливість поділитися своєю історією та дізнатися про інші подібні родини; у

клієнта буде можливість відволіктися від свого болю, щоб вони мали ресурс певного відновлення, як емоційного так і фізичного. Управління соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді м. Луцька варто розробити курс тренінгів, майстер-класів, для покращення психологічного стану особи, що пережила втрату члена родини внаслідок війни в Україні на певний період часу (до півроку, року), для унеможливлення виникнення в особистості ПТСР чи то ССР тощо.

Фахівцям важливо мати «під рукою» контакти всіх суб'єктів, з якими співпрацює соціальна служба у даному напрямі діяльності. Це дозволить працювати злагоджено та якісно надавати соціальні послуги.

Фахівцеві варто мати ресурси для особистого відновлення. І у управлінню соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, і департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради варто проводити заходи з відновлення психоемоційного стану для працівників своїх соціальних агенцій (супервізії, круглі столи, виїзди на природу, психологічні групи підтримки і т.д.).

Варто проводити онлайн зустрічі для фахівців соціальних агенцій та сервісних громадських організацій м. Луцька, знайомитися та досліджувати разом закордонний досвід, а кращі практики та методики адаптувати в Україні, це дасть можливість удосконалити соціальну роботу та розвинути надання соціальних послуг сім'ям, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій в Україні.

Ще одним важливим аспектом є створення мультидисциплінарної команди, так як в більшості випадків фахівці із соціальної роботи УСССДМ та співробітники ДСіВП Луцької міської ради мають спільно працювати над впровадженням міської «Комплексної програми соціальної підтримки ветеранів війни та членів їх сімей на 2024-2026 роки» та надавати комплекс соціальних послуг сім'ям, що пережили втрату. Саме тому варто створити мультидисциплінарну команду, в яку входитимуть психолог, соціальний працівник, працівник ТЦК і СП та медичний працівник за потреби.

Отже, ми можемо зробити висновок, що головними рекомендаціями щодо методів та практик, які варто використовувати у роботі з сім'ями, що втратили члена родини внаслідок військових дій в Україні: є робота в команді, співпраця з іншими суб'єктами, що допоможуть фахівцям у вирішенні завдань у роботі з сім'єю, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій; проведення групових форм роботи для фахівців із соціальної роботи, навчання їх надання ППД та базових знань щодо надання психологічної підтримки в умовах війни; проведення арт-практик для дітей різних вікових груп та робота в групі для дорослих (групи взаємопідтримки та відновлення, тренінги, арт-практики) та розроблення міським УСССДМ методичних рекомендацій та запровадження закордонних практик, щодо роботи з даною категорією отримувачів послуг.

ВИСНОВКИ

У бакалаврській роботі представлено теоретичне узагальнення та запропоновано практичне розв'язання наукової проблеми надання соціальної підтримки сім'ям, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій в Україні. Результати проведеного дослідження показали нам важливі моменти, на які варто зосередити увагу центрів соціальних служб/управлінь/департаментів/відділів соціальної та ветеранської політики та дали підстави до формулювання певні висновки.

У нашому дослідженні ми розуміємо «соціальну підтримку» як: 1) систему заходів суб'єктів соціальної роботи, спрямовану на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом надання їм допомоги чи необхідних видів соціальних послуг; 2) систему заходів, спрямовану на створення умов, що дозволяють забезпечити соціальну захищеність людей.

Основними чинниками, які зумовлюють необхідність соціальної підтримки сімей, які пережили втрату члена родини внаслідок військових дій, на нашу думку є: наслідки переживання горя, а саме: травматичні кризи, психотравми, соціально-стресові розлади, ПТСР, гострі хронічні розлади, що мають вплив на фізичний та психологічний стан особистості. Ці чинники можуть негативно відобразитися на емоційному, фізичному й соціальному стані дорослої людини та дитини.

Основні проблеми, з якими стикаються сім'ї, що втратили члена родини, поділяються на психологічні, економічні, соціально-педагогічні, матеріальні, соціально-медичні та юридичні. У зв'язку з цим нами було виділено головні потреби сімей, що втратили члена родини, а саме: допомога соціального працівника або юриста у наданні безоплатної допомоги з оформленням пільг гарантованих державою, гуманітарна допомога сім'ям, які її потребують та безоплатна психологічна підтримка.

Як показує проведений нами аналіз соціальної практики, соціальні послуги в часи війни мають надаватися українським родинам на різних рівнях:

на рівні територіальної громади, на рівні міста/району, області та держави. На кожному із рівнів надання соціальних послуг члени родин ветеранів, учасників бойових дій та сім'ї загиблих внаслідок військових дій можуть отримати як базові соціальні послуги, так і спеціалізовані соціальні послуги, які надаються різними державними та недержавними організаціями та установами.

Ефективними формами роботи з сім'ями, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій в Україні, є надання даним сім'ям комплексу соціальних послуг, що містить в собі Державний стандарт «Соціальний супровід сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах» та проведення з ними групових та індивідуальних методів соціальної роботи.

На нашу думку, ефективними рекомендаціями щодо методів та практик, які варто використовувати у роботі з сім'ями, що втратили члена родини внаслідок військових дій в Україні, можуть бути такі: робота в команді, співпраця з іншими суб'єктами, що допоможуть фахівцям у вирішенні завдань у роботі з сім'єю, що пережили втрату члена родини внаслідок військових дій; проведення групових форм роботи для фахівців із соціальної роботи, навчання їх надання ППД та базових знань, щодо надання психологічної підтримки в умовах війни; проведення арт-практик для дітей різних вікових груп та робота в групі для дорослих (групи самопідтримки та відновлення, тренінги, арт-практики); напрацювання доступних і зрозумілих для клієнтів буклетів, флаєрів та брошур фахівцями УСССДМ та ДСіВП Луцької міської ради адаптація та запровадження доказових закордонних практик щодо роботи з даною категорією отримувачів послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О.М. Денисюк та ін. ; ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. С.251-266.
2. Алещенко, В. І. Соціально-психологічна адаптація учасників бойових дій. Психологічний журнал. 2022. №8. С. 6-16.
3. Андрєєнкова В. Л., Лунченко Н. В., Шевченко Л. О. Соціально-педагогічна та психологічна допомога сім'ям з дітьми в період військового конфлікту : навчально-методичний посібник / ред.: О. М. Бандурка, С. Т. Золотухина. Київ : Агенство "Україна", 2015. 424 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/106560/1/414.pdf?fbclid=IwAR24Zeb8UrpcSCVwbhTcyRkZsKTROWG8rd4gWj6JNxxuvFVf4zt9HghoqD0> (дата звернення: 03.03.2024).
4. Аносова А. В., Безпалько О. В., Цюман Т. П. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посібник у 2-х ч. / За заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. Ч. 2 : Ознаки вразливості та специфіка підтримки сім'ї і дитини. 352 с.
5. Войтович М. Психологічні особливості горювання. *Актуальні проблеми психології*. Т. 5, №19. С. 14. URL: https://lib.iitta.gov.ua/721340/1/Voitovich_M_V_2019_Psychological_features_of_the_grief_proc-1-14.pdf.
6. Гітченко І. П. Особливості соціально-психологічного супроводу дітей, які постраждали внаслідок військових дій. *На Урок*. 2018. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-osoblivosti-socialno-psihologichnogo-suprovodu-ditey-yaki-postrazhdali-vnaslidok-viyskovih-diy-70165.html>
7. Гострий стресовий розлад - психічні розлади / за J. W. Barnhill. *MSD Довідник*. URL: <https://www.msmanuals.com/uk-ua/professional/psychiatric-disorders/anxiety-and-stressor-related-disorders/acute-stress-disorder>
8. Етичний кодекс психолога. *Асоціація психологів*. URL: <http://association.com.ua/association/association-normative-base/association-ethic-code-of-psychologist>.
9. Журавльова, Н. Ю. Особливості вторинної травматизації в дружин ветеранів війни: орієнтири психологічної допомоги. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К., 2028. С. 124-151.
10. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/77241343.pdf>.
11. Кодекс цивільного захисту України : документ № 5403-VI, ред. від 31.03.2023. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

12. Козлова А., Журавель Т. Що треба знати про посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) : інформація для батьків. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/about-post-traumatic-stress-disorder>.
13. Конституція України : офіційний текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
14. Кравченко В. Здійснення соціально-психологічного супроводу дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах. *На Урок*. URL: <https://naurok.com.ua/zdiysnennya-socialno-psihologichnogo-suprovodu-ditey-yaki-opinilisya-v-skladnih-zhittevih-obstavinah-61521.html>.
15. Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи Київ, 2003. 168 с.
16. Матяш М. М., Худенко Л. І. Соціально-стресові розлади в структурі "українського синдрому". *Здоров'я України*. 2016. Червень. С. 36-37. URL: <https://health-ua.com/wp-content/uploads/2016/07/36-37Cvet 2016 Nevro 2 opt- 15-ilovepdf-compressed.pdf>.
17. Методичні рекомендації щодо надання першої психологічної допомоги сім'ям з дітьми, дітям, які перебувають/перебували у зоні збройного конфлікту. 2014. 25 лист. URL: <https://www.mvk.if.ua/cssm/29453>.
18. Міхеєва О. Ю. Характеристика соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 25. С. 44-50. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/25336/9.pdf?sequence=1∓isAllowed=y>.
19. Перша психологічна допомога при надзвичайній ситуації. *Товариство Червоного Хреста України*. URL: <https://redcross.org.ua/mhpss/pfa/>.
20. Петрович В., Лях Т., Лехолетова М., Спіріна Т. Соціально-педагогічна робота з батьками щодо підтримування ними дітей у період війни. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. № 2. С. 24-30, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.2.3>
21. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 413, Постанова Кабінету Міністрів України № 1193 (2022) (Україна). URL: <https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/1193-2022-n#Text>
22. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах : Наказ Міністерства соціальної політики України від 31.03.2016 № 318. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-16#Text>
23. Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України : Наказ Міністерства України у справах молоді і спорту 09.09.2005 №

1965. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text>.

24. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг : Наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 № 429. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>

25. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України : Наказ Міністерства освіти і науки України від 22.05.2018 р. № 509. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text> .

26. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 31.08.2017 р. № 747. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text>.

27. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України, документ № 280/97-ВР, поточна редакція від 31.03.2023 р. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-VR#Text> .

28. Про організацію надання соціальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-p> .

29. Про охорону дитинства : Закон України, документ № 2402-III, поточна редакція від 31.03.2023 р. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> .

30. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України, документ № 2262-XII, поточна редакція від 26.10.2022 р. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> .

31. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України № 2011-XII, поточна редакція від 23.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> .

32. Про соціальні послуги: Закон України, документ № 2671-VIII, поточна редакція від 27.04.2022 р. База даних «Законодавство України». URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/519/12.20191.pdf>.

33. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю : Закон України, № 2558-III, поточна редакція від 15.12.2021 р. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>.

34. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України № 3551-XII, поточна редакція від 15.04.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

35. Проект «Психо-соціальна підтримка та емоційна реабілітація демобілізованих військових та внутрішньо переміщених осіб з зони проведення АТО». Київ, 2018. URL: <https://dsk.kyivcity.gov.ua/files/2018/2/14/27.pdf>.

36. Протас О., Смук Б. Особливості соціально-педагогічної діяльності з дітьми із сімей, постраждалих в ході АТО. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Серія : Соціально-педагогічна. 2017. Вип. 29. С. 73-86.

37. Психосоціальна підтримка (ПСП). *Товариство Червоного Хреста України*. URL: <https://redcross.org.ua/mhpss/>.

38. Рибак Л. Анатомія горя. *Психологічна допомога*. 2019. URL: <https://www.psyhelp.com.ua/2019/07/14/anatomiya-gorya/> (дата звернення: 03.02.2024).

39. Семенов, О., Онищук, В. Родина учасника бойових дій як об'єкт педагогічної взаємодії вихователя дошкільного навчального закладу. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. 20217. № 1 (350). С.171-178.

40. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія. За заг. ред Зверєвої І.Д. К.: Центр учбової літератури, 2008. 340 с.

41. Столярик О., Семигіна Т. Голоси стійкості: рефлексії українських соціальних працівників у час війни. *Social Work and Education*, 2024. №11(1). С.7-22. URL: <https://doi.org/10.25128/2520-6230.24.1.1>

42. Титаренко Т. М. Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій: збірник статей. Київ, 2015. 150 с.

43. Титаренко Т. М., Дворник М. С. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.

44. Томчук М. І., Яцюк М. В. Соціально-психологічна підтримка дітей, які переживають батьківську втрату / ред.: Є. М. Потапчук, О. П. Лящ. Вінниця: КВНЗ «Вінн. акад. неперерв. освіти», 2016. 57 с.

45. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 8. С. 434-446. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8a338e50-a725-4397-b169-15f24fe6f832/content>.

46. У Києві відкрили перший в Україні Центр стресостійкості. *Суспільне новини*. URL: <https://suspilne.media/435477-u-kievi-vidkrili-persij-v-ukraini-centr-stresostijkosti/>.

47. Удовенко Ю. М. Організація соціально-психологічної допомоги дітям, які пережили втрати внаслідок військових дій. Київ, 2017. 214 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/host/viking/db/ftp/univ/upj/upj_2017_03.pdf.
48. Управління соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді м. Луцька. Мережа «Facebook». URL: <https://www.facebook.com/ucccdmLutskrada/?locale>.
49. Файдюк О. В.. Учасниці бойових дій як об'єкт соціальної роботи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2022. № 2(51). С. 188-191. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.51.188-191>
50. Харченко О. І., Мраморнова, О. М. Проблеми ветеранів антитерористичної операції на сході України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2016. № 37. С.115-124.
51. Шумар В. А. Профілактика соціальної дезадаптації дітей в сім'ях учасників АТО/ООС. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення* НДУ ім. М. Гоголя. 2022. №4. с. 175)..
52. Шумна Л. П. Соціальна підтримка як організаційно-правова форма соціального забезпечення. автореф. дис. .. докт. юр. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення»]. К. 2014. 38 с.
53. Юрченко О. У дитини ПТСР чи гострий стресовий розлад? Як розпізнати і допомогти? *Освіторія*. URL: <https://osvitoria.media/opinions/udytny-ptsr- chy-gostryj-stresovyj-rozlad- yak-rozpiznaty-i-dopomogty/>.
54. Як говорити з дітьми про смерть близької людини. *UNICEF*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/parenting-skills/how-talk-your-children-about-death-loved-one> .
55. Briere J. N. Scott C. Principles of Trauma Therapy: A Guide to Symptoms, Evaluation, and Treatment (DSM-5 Update). Second Edition. California : SAGE Publications, 2014. 428 p.
56. Dulia, A., Liakh, T., Veretenko, T. Types of families of joint forces operation participants in the east of Ukraine and peculiarities of social work with them. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*.2020. 211(4). URL: <http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/5106>
57. Yablonska, T., & Melnychuk, T. Psychological Support for Families During Crises (as exemplified by families members of Ukrainian war veterans. *Current Problems of Psychiatry*. 2017. 18(2), 87-94. URL: <https://doi.org/10.1515/cpp-2017-0007>

ДОДАТКИ

Додаток А

Інтерв'ю зі співробітниками управління соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та департаменту соціальної та ветеранської політики Луцької міської ради.

Шановні фахівці соціальної служби!

Дане опитування проводиться з метою отримання інформації щодо надання соціальної підтримки та допомоги сім'ям, що втратили члена родини внаслідок військових дій в Україні ЦСС/ЦНСП, департаментами/відділами соціальної політики м. Луцька та Волинської області, що допоможе нам ознайомитися з методами та формами роботи, що зараз використовуються фахівцями із соціальної роботи

1. Вкажіть Вашу посаду?
2. Ваше місце роботи?
3. Чи звертаються до вашого центру/управління/відділу/департаменту за допомогою сім'ї, що втратили члена родини внаслідок військових дій в Україні?
4. Який алгоритм звернень та надання допомоги сім'ї, що втратила члена родини внаслідок військових дій, використовується у вашій установі?
5. З якими проблемами звертаються до вашого центру/відділу/департаменту сім'ї, що втратили члена родини внаслідок військових дій?
6. Розкажіть, будь ласка, як проходить процес роботи з сім'єю, що втратила члена родини внаслідок військових дій та які фахівці залучаються до роботи з даною категорією?
7. Які соціальні послуги Ви надаєте сім'ям, що втратили члена родини внаслідок військових дій в Україні?
8. Які форми роботи Ви використовуєте у своїй діяльності з вище згаданою категорією отримувачів послуг?
9. Чи використовуєте Ви у своїй діяльності зарубіжні методики роботи з сім'ями, що пережили травмуючий досвід?
10. Як на Вашу думку, чи достатньо існує методичних матеріалів для роботи з даними отримувачами соціальних послуг?
11. Як ви вважаєте, чи є необхідність у проведенні тренінгів, круглих столів для фахівців соціальної сфери щодо роботи з сім'ями, що втратили члена родини внаслідок військових дій в Україні?
12. На Вашу думку, якими знаннями, вміннями та навичками повинен володіти фахівець, який працює з даною категорією сімей? Що є важливим, що обов'язково необхідно врахувати?
13. Назвіть три поради, які Ви б порекомендували своїм колегам для роботи з сім'ями, що втратили члена родини внаслідок військових дій на території України.

Дякуємо за надані відповіді!

Додаток Б

Місцеві соціальні гарантії та виплати з бюджету громади для ветеранів війни, членів сімей загиблих в Луцькій міській територіальній громаді

№	Назва	Розмір виплати, грн
1.	Щорічна одноразова адресна грошова допомога сім'ям загиблих (померлих), зниклих безвісти військовослужбовців та сім'ям загиблих (померлих), зниклих безвісти Захисників та Захисниць України	12 000
2.	Одноразова адресна грошова допомога до Дня матері матерям загиблих (померлих), зниклих безвісти військовослужбовців	3000
3.	Одноразова виплата грошової компенсації витрат за рік на автомобільне паливо з розрахунку 50 літрів високооктанового бензину на місяць відповідно до діючих цін особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, з числа учасників бойових дій (ветеранів війни), за наявності особистого транспорту	30 000
4.	Щомісячна адресна грошова допомога на оплату житлово-комунальних послуг членам сімей загиблих (померлих), зниклих безвісти та військовополонених	800
5.	Одноразова матеріальна допомоги військовослужбовцям, які уклали контракт зі Збройними Силами України	15 000
6.	Забезпечення відпочинком із проведенням заходів із психологічної реабілітації ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) військовослужбовців	Гранична вартість 20 000
7.	Забезпечення професійною адаптацією (курси водія) ветеранів війни та членів сімей загиблих (померлих) військовослужбовців	Гранична вартість 18 000
8.	Матеріальна допомога на встановлення надгробка (пам'ятника) на могилах загиблих (померлих) військовослужбовців Луцької міської територіальної громади	Гранична вартість 90 000
9.	Одноразова грошова допомога на лікування ветеранам війни, членам сімей загиблих (померлих) військовослужбовців	Розмір допомоги визначається комісійно
10.	Щомісячна соціальна виплата дітям військовослужбовців, добровольців, волонтерів, які загинули, померли, зникли безвісти, є військовополоненими, а також померлих осіб з інвалідністю внаслідок війни.	В розмірі прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку
11.	Придбання житла на умовах співфінансування учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, бійців-добровольців, а також членів сімей загиблих (померлих), зниклих безвісти, які брали безпосередню участь в АТО/ООС	Співфінансування за рахунок коштів бюджету Луцької міської територіальної громади в розмірі 50% вартості житла